

Ötvenhat és az írók

Sikerlista – Pont könyvesbolt, Írók boltja

1996.10.19

Standeisky Éva: Az írók és a hatalom (1956–1963)

1956-os Intézet, Budapest, 1996. 482 oldal

Hosszú évek kutatásaival és rengeteg aprómunkával állt össze az a közel félezer oldalas kötet, amelyben Standeisky Éva történész elénk tárja a magyar írók szerepét 1956-ban és a forradalom utáni szellemi ellenállásban. Tartalmazza a munka az íróperek anyagát, az írószövetség feloszlásának történetét is, és a hatvanas évek eleji lassú konszolidálódással zárul. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a Rákosi-rendszerrel szemben álló értelmiségnek az írók csak egy részét képezték (ha tán a legaktívabb részét is), és hozzávesszük a főként egyetemista ifjúság erejét, akkor bátran elmondhatjuk, hogy az események eszmei felvezetése az értelmiségnek köszönhető – ahogyan maga a fegyveres harc jórészt munkásoknak és munkásfiataloknak.

Tényekkel bizonyítja ez a kötet, hogy miért a kommunista írók játszottak főszerepet az eseményekben. Először mert ők vártak többet a rendszertől, és így fokozatos kiábrándulásuk az ötvenes évek közepére elemi erejű indulattá növekedett. Másodszor – és ez nem elhanyagolható szempont –: ők ültek kulcspozíciókban; esetünkben az írószövetség vezetőségében, pártszervezetében, és nekik volt több publikálási lehetőségük is. (Emiatt társulhattak melléjük is az aktív újságírók. Aligha véletlen, hogy a leginkább kiábrándultak a Szabad Nép munkatársai közül kerültek ki.)

S itt hadd tegyek egy közbevetést: a történésznő vizsgálódási tárgyául az 1956 és '63 közötti szakaszt teszi, hiszen a korábbi esztendőket értelmiséghez fűződő eseményeit, például a Petőfi körüli vitákat bőven feldolgozták már. Szentel ugyan egy előrevetett kis fejezetet az értelmiség kiábrándulási folyamatának – ha azonban ezt kibővíti, vállalva az ismétlődés veszélyeit, sokkal erőteljesebben motiválódik az írószövetségekben megtestesülő indulat. Ez a szervezet nem volt ugyanis olyan mértékben „meglepve” a felkelés kirobbanásakor, hiszen a lehetőség a levegőben lógott. Amit a szerző némi zavarodottságnak érez a Gorkij fasorban október 23-án, az inkább egyfajta jellegzetes értelmiségi habozás azon, hogy mi történik, ha az indulatok tettlegességig fajulnak.

Később aztán már nem volt habozás, hiszen az íróperek egy része forradalom alatti (vagy közvetlen utáni) cselekményekre alapultak. Az Igazságban megjelent írások (Lakatos István és részben a szerkesztő Obersovszky), „izgató” iratok terjesztése, röpcédulázás (Eörsi, Gáli), nyilatkozatok szövegezése (Bibó, Déry). A kádárista bíróságok egyéb perekben is gyakorta hivatkoztak az írók befolyásoló szerepére. Egyebekben ezek a perek éppúgy vád tárgyává tették az előkészítő munkát (Háy Gyula Kucsera-cikke), mint az utólagos tevékenységet (Göncz Árpád és Bibó indiai akciója). Éppen ebben, vagyis a peranyag feltárásában hozott sok újat Standeisky Éva kötete. (Alapul szolgálhat mindez egy későbbi nagymonográfiához, amelynek az írók és a forradalom kitörése, valamint az írószövetség és a rendszerváltozás előkészítése lehet a tárgya.)

Különös, hogy a megtorló hatalom kevesebb figyelmet szentelt azokra az írókra, akik korábban egyszerűen ki voltak kapcsolva a szervezeti munkából: kizárták őket az írószövetségből. Pedig a maguk módján ők is aktívak voltak – lásd az Irodalmi Újság

nevezetes november 2-ai számát vagy a december végén elfogadott írószövetségi felhívást, a Gond és Hitvallást, amelynek megfogalmazója Tamási Áron. Mégis érthető a kádárista eljárás, ha meggondoljuk, hogy a munkásmozgalom történetében mindig is kitüntetett helyet foglaltak el a párton belüli „elhajlók” – mert több volt a cselekvési lehetőségük –, mint az eszmei ellenfelek. Alaposan feldolgozza a szerző a népies irodalom képviselői és a Kádár-rezsim viszonyát. igen helyesen figyelembe veszi, hogy a magát eléggé erősnek még nem érző klikk sandított arra a lehetőségre, hogy esetleg megnyeri szövetségesül a parasztpártiakat, és ezt a tényt a népiek (az Egy mondat szerzője, Illyés is) okosan-taktikusan kihasználták. A kötet gyűjtőmunkájakor még éltek közvetlen tanúk (Keresztury!), akik beszélhettek volna a taktikai egyezség részleteiről. Ezt a megegyezést is felrúgta azonban Kádár a Petőfi párti Bibó és mások lefogásakor.

A „nagy” íróper (Déry, Zelk, Háy, Tardos) és a kis íróper (Varga Domokos, Molnár Zoltán, Fekete Sándor, Tóbiás Áron) megkonstruálásával a hatalom végül túllőtt a célon, mert az ismert nevek nyomán feltámadó nemzetközi tiltakozási hullám nagyobb eredményt hozott, mint a forradalom alatti oportúnus lapítás Nyugaton. Néhány évvel ötvenhat után már nem léteztek azok a kötöttségek sem (a Nyugat megosztottsága, a szuezi válság stb.), amelyek akkor fennállottak.

A kötetnek, ha szabad ezt mondani, két „főhőse” van: Déry Tibor és furcsa módon a keveset emlegetett Németh László. Előbbinek sokoldalúan felvázolt figurájához egy többletadalék: Déry volt a kor egyik legnagyobb magyar írója és moralistája (elég, ha csak arra gondolunk, hogy a harmincas években ő írta meg a kor legnagyobb regényét, a megjelenés minden reménye nélkül) – de nem volt erős karakter. Ez a kettősség motiválta egyrészt hangadó szerepét az eseményekben, másrészt összeomlását a börtönben. És későbbi „különbékéjét” a hatalommal. Munkásságának legszebb öregkori darabjaihoz szerzett ezzel külső-belső nyugalmat. Németh László aggodalommal teli és a klasszikus értelemben vett szocializmust féltő több írása is tulajdonképpen nagy álma, a harmadik út féltésével magyarázható. Kapott ugyan Kossuth-díjat '57-ben, de korántsem lett belőle a puha diktatúra híve.

És még egy szót arról az aláírásgyűjtésről, amellyel a forradalom után állítólag „minden író” tiltakozott a magyar kérdés ENSZ-beli tárgyalása ellen. Az íveket az írók többsége nem személyesen írta alá, csupán engedélyt kértek nevük felhasználásához. Mégpedig az írószövetség tagnévsora alapján. Ezért hogy oly sokan nem emlékeznek az aláírás tényére, és ezért hogy az alá nem írók között találjuk a hallgató tollforgatók táborát. Ők ugyanis nem szerepeltek a tagnévsorban – nem voltak rajta! Az autográf kézaláírás hiánya viszont tág teret adott a hamisításra.

Az írók tiszteletre méltó szerepét – amelyet Standeisky Éva oly sok gonddal dolgozott fel – nem csorbítja tehát ez az „aláíródsi”, amelyet a tevőlegesen részt vevő többségtől amúgy is csak a bebörtönzött írók helyzetének javításával tudtak kizsarolni.

Lukácsy András